

Posudek na doktorskou disertační práci Mgr. Martina Markoše

Model rodiny a jeho transformace optikou antropologie literatury ve vybraných českých prózách 21. století

Jak již název disertace prozrazuje, disertace se pohybuje na hraně různých vědních oborů. Její jádro spočívá sice v literární vědě, zkoumá se tu to, čemu se dříve říkalo a snad i dodnes někdy říká krásná literatura, ale současně se nahlíží z pozice kulturní antropologie, což ovšem předpokládá sepětí různých vědních oborů, které přesahují jeden do druhého a patří k humanitním a sociálním vědám, k tomu, co se nazývalo společenské vědy nebo také Geisteswissenschaften, ale ovšem i transcendence k vědám přírodním a dílem snad i exaktním. Autor je k tomuto výzkumu, který má dosti přesnou povahu, ale současně se nezříká své spekulativnosti, pro tyto vědy charakteristické, velmi dobré předpoklady. Musím přiznat, že jsem disertaci četl s chutí a v jistém smyslu i s jistou kladnou emocí, která je součástí racionální percepce.

Začněme tím, co se obvykle vykládá in margine, a to jazykem, jeho skladbou a stylem. Nemám k nim závažnější připomínky, ačkoli právě to bývá jednou z velkých slabin současných studentů, ale i adeptů vědy, a to někdy i bohemistů.

Silnou stránkou disertace je také její promyšlené členění a úporná a úspěšná snaha propojit teoreticko-metodologické předpolí s vlastní textovou analýzou. Určitým problémem je to, co doktorand řeší od samého počátku a co jako červená nit prochází celou disertací, a to je udržení metody a cíle v řečišti literární vědy i s určitými přesahy. Toto úsilí je do značné míry zdařilé proto, že doktorand využívá narativního pojetí současných humanitních a sociálních věd, jež se zrodilo v americké historiografii 70. let 20. století (viz naši tehdejší informaci v recenzi: *The Writing of History. Literary Form and Historical Understanding*. University of Wisconsin 1978. Donald Fanger: *Gogol and His Reader*. Stanford 1978 (recenze). SPFF BU, D 30, 1983, s. 105-106), které se tak dotýkají beletrie, resp. beletrie se povlovně sune na hranu literatury faktu a na hranice triviality, což je pro dnešní literaturu příznačné. To je ovšem překlenovací most, po němž doktorand přechází z jedné strany výzkumu k druhé, volněji se pohybuje mezi různými aspekty věd a krásnou literaturu pojímá nejen jako zdroj informací o svém tématu, tj. modelu rodiny, ale současně na ni ukazuje jako na součást prostředí, které model rodiny vytváří nebo jej přinejmenším ovlivňuje. Krásná literatura je tedy nejen reflexí reality, ale také jejím tvůrcem a dokonce i modelujícím faktorem pro budoucnost. Není to pojetí

nové; to, že literatura je součástí celkového průniku kultury a society, nikoli jen její reflexí, vzniklo už – snad překvapivě – v lůně radikálního pozitivismu. Vždy jsem se jako přívrženec imanentních metod, jen občas přesahujících k areálovým studiím, fenomenologii apod., divil náklonnosti, kterou projevoval třeba Masaryk k ruským revolučním demokratům (vlastně radikálním pozitivistům), jež jsem považoval spíše za mírné vulgarizátory v chápání literatury, a znovu, když jsem si před časem přečetl brilantní knihu Františka Kautmana, setkal jsem se s tímtéž jevem. Nyní je to pochopitelné, byť prameny tohoto literárněvědného aktivismu jsou v disertaci jiné. Autor má mé sympatie i pokud jde o pojetí vztahu mezi literaturou a antropologií, resp. kulturní antropologií už tím, že pracuje spíše s pojmem „antropologie literatury“ a to je myslím přesné.

Vraťme se však k struktuře práce a jednotlivým tematickým clusterům. To, co opět oceňuji, je to, že doktorand vychází nejen z metodologie (což je samozřejmé), ale také z terminologie, což je vzácnější, přičemž se tu jasněji rýsuje linie polsko-německá, ačkoli rozprostraněnost jeho odborného zájmu o sekundární literaturu je jinak značná. Antropologii literatury probírá na materiálu demografických a sociologických metod („tekutost“ a fixovanost), problém archetypů demonstruje na přesahu religionistickém a psychologickém a až biologickém. To, že autor prezentuje tak široký záběr, je dobře, ale na druhé straně to vyvolává další otázky, jejichž odpovědi by si žádaly ještě hlubší ponor a to by hodně přesahovalo základní cíle práce. Zde se správně zastavil a znovu reflektoval cíle práce, které nastínil v několika úvodních větách, a to poté, co prošel tímto metodologickým sítem.

Poté následuje struktura moderní rodiny v současné české literatuře. To, co je přínosné, je odlišování a zároveň míšení sekundární, tedy odborné literatury o současné české rodině první čtvrtiny 21. století a traktování rodiny v beletrii. Zde se střetáme s vymezením korpusu textů, jak je autor naznačil už předtím. Zde bychom měli určité námitky k tomu, co nám připadá jako přílišná selektivnost vymezení. Například rok 2000 nebo vyloučení tzv. fantastické a historické literatury (rozuměj: beletrie), naopak rozumím orientaci na prózu, ale méně zase přijímám přináležitost k tzv. kánonu, což je u takřka nejsoučasnější literatury vždy dost ošidné, ale ještě více se podivuji tomu, že za důležité kritérium přináležitosti ke kánonu pokládá udělení literární ceny, zvláště těch udělovaných u nás. Ani Nobelovu cenu za literaturu bych automaticky nepokládal za důležité kritérium. Vždy jde spíše o přijatelnost díla určitými „elitami“, resp. těmi, které se za ně prohlásily, nikoli výlučně o výraz estetické/umělecké hodnoty. To nevylučuje, že někdy dojde k koincidenci obou důvodů, ale zdaleka ne vždy. Často jsou v přímém rozporu – všude. O tom nás historie různých cen už dostatečně poučila.

Přirozeným přístupem, jenž nelze vyloučit, je, když za součást kánonu považujeme díla, jež prošla sítím literární kritiky – ale i to je u nás, a nejen u nás, problém, který souvisí s literárními cenami, ale dosti složitě.

Další členění tematologické je velmi pestré: na počátku stojí známá postmoderní nesamozřejmost rodiny, zejména v jejím tradičním pojetí, nejasnost jejích hranic, rodina jako uzavřená entita, tzv. oscilace a ritualizace, problém opouštění rodičovské domácnosti, nekompletní a rekonstituovaná rodina apod. Autor se tu opírá o poměrně početné české výzkumy rodiny. Dále už nebudu pokračovat v komentovaném parafrázování těchto výzkumů, k nimž patří rozvodovost, děti apod., jež přinášejí řadu poznatků, ale současně způsobují parcializaci práce, její, jak to v jiné souvislosti uvádí sám autor, kaleidoskopičnost, mozaikovitost, i když to na konci zase pevně uchopuje. Čtvrtá kapitola o archetypech je v tomto smyslu kompaktnější, ucelenější, snad i výkladově přesvědčivější a razantnější. Za vrchol práce považuji kapitoly pátou a šestou (vztahy a komunikace, přesahování hranic a literárnost). Zde, jak jsem napsal, uchopuje autor svoji práci opět pevně na bázi toho, co činí krásnou literaturu estetickým fenoménem, tedy její jakobsonovskou „literárnost“ a estetickou funkci, ale zda je to dostatečné vzhledem k literárněvědnému rázu práce, nevím. Pokud jde o korpus textů, myslím, že je dosti reprezentativní, ale přece jen zde převažuje to, co přesně odpovídá autorovým kritériím, což ovšem vyloučilo ze hry řadu jiných textů, neméně vzhledem k tématu relevantním, tedy texty tradicionalističtější, neokonzervativní; ještě více bije do očí, že vyloučení literatury fantastické a historické nebylo nejšťastnější. Je zde tedy primárně mainstream, což souvisí i někdy s udělováním cen (např. Rudiš, Boučková, Drábek, Hájíček, Hakl, Hůlová, Reiner, Šimáček, Soukupová, Šindelka, Tučková a řada dalších). Na druhé straně oceňují relativní generační, genderovou a tematickou a poetologickou pestrost, což disertaci dodává na skutečné zastupitelské síle. Tedy: respektuji autorovu koncepci, jeho pojetí je výsekem problematiky a směřuje k cíli, jehož v podstatě dosahuje.

Doplňovat sekundární literaturu je sice možné, ale nefunkční, to je opravdu věcí autora při množství, jež je v podstatě nezvládnutelné a autor fascinuje obrovskou sečtělostí a schopností kreativně s touto vícejazyčnou literaturou pracovat. Když už se nacházíme v tomto našem malém prostoru středoevropském nebo česko-slovenském, asi by bylo přirozené zmínit antropologické pojetí slovenského literárního teoretika a historika Andreje Červeňáka (vytvářel je de facto více než 30 let), zhruba od 80. let 20. století do první dekády 21. století, v mezinárodním výzkumném týmu, který se v něčem podobal známému týmu Dionýze Ďurišiny; v obou jsem byl poměrně dlouho členem). Netvrdím, že by zření k těmto

skutečností přineslo nějaký zlom v autorově koncepci, ale asi by zvětšilo rozpětí jeho pohledu (jako autor desítek pojednání a recenzí o jeho osobnosti si snad mohu dovolit odkázat alespoň na přehledové stati o A. Č., např. Citlivý, tolerantní, smiřující a svobodomyšlný vědec Andrej Červeňák. In: *Náš jubilant Andrej Červeňák. K nedožitým 80. narozeninám: 22. 5. 1932 – 11. 2. 2012.* Spolok slovenských spisovateľov, Nitrianska odbočka SSS, Filozofická fakulta UKF v Nitre, Klub F. M. Dostojevského. Nitra 2012, s. 58-68). Andrej Červeňák: *Pohled z druhé strany.* In: *Život a dielo Andreja Červeňáka.* Spolok slovenských spisovateľov, Filozofická fakulta UKF, Nitra 2002, s. 188-210.)

Celkově je doktorská disertace Martina Markoše uceleným, kvalitním, kreativním, objevným příspěvkem k poznání řady sfér: rodiny, ale také české literatury od roku 2000 a – co je možná nejdůležitější a co by měla ocenit i širší vědecká komunita – k poznání stavu české společnosti, její kultury a duchovní dimenze a zde bych konstatoval, že se nachází v nedobré situaci jakési osudové křižovatky, v čemž se liší i neliší od jiných společenství evropských a středoevropských. Tedy interpretace srovnávací, která by si vyžádala spíše týmový přístup, je oním oknem, které Markošova disertace otvírá.

Z uvedených důvodů doporučuji disertaci Martina Markoše *Model rodiny a jeho transformace optikou antropologie literatury ve vybraných českých prózách 21. století* jako kvalitní k obhajobě a po jejím úspěšném završení k udělení vědecké hodnosti PhD.

Otázky k obhajobě:

- 1) Měl jste možnost srovnávat (třeba jen namátkou, živelně) obraz rodiny v české beletrii Vámi zkoumaného období s jinou národní literaturou?
- 2) Jak se díváte na kompetenci literárního vědce v jiných vědních disciplínách, které potřebuje např. při studiu Vašeho nebo podobného multidisciplinárního tématu?

V Brně 27. 6. 2022

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

